

H. Nagy Péter

Németh Csilla *Líra – Test – Képek* című könyve több szempontú vállalkozás a technikai médiumok és az irodalom/művészet kapcsolatrendszerének feltérképezéséről. (A munka a Selye János Egyetem Magyar nyelv és irodalom doktori programjában készült.) Az elméleti mintázat jól körülhatárolható, olykor különböző előfeltevésekre támaszkodó, de egymással érintkező felületekből áll össze, miközben fogas kérdésekkel szembesíti az olvasót. A gondolatmenet mindvégig tudatosítja a technikai médiumok megjelenésével bekövetkező kulturális változásokat, legfontosabb előfeltevése abban áll, hogy a technikai médiumok a fizikaira vonatkoznak, míg az írás a szimbolikusra korlátozódik. „Ha viszont az a helyzet – fogalmazta meg pontosan Sybille Krämer *Friedrich Kittler – az időtengely-manipuláció kultúrtechnikái* című tanulmányában –, hogy az írás médiumai a szimbolikusot, a technikai médiumok azonban a valósat teszik rögzíthetővé és feldolgozhatóvá, akkor azt, hogy egy médium micsoda, többé nem írhatjuk le olyan terminusokkal, melyek előképét szemiotikai folyamatok adják. Csakhogy ez a helyzet, amikor olyan kérdéseket fogalmazunk meg, mint például a médium és az üzenet viszonyát firtató kérdés; az efféle kérdésfelvetések még mindig a jelölő és a jelölt jelelméleti terminusainak elkötelezettek.” (*Prae* 2014/4, 163)

A könyv talán legnagyobb kihívása abban ragadható meg, hogy képes-e következetesen érvényesíteni ezt a szempontot. Mindez egyáltalán nem kis feladat, és van egy további elméleti következménye is. A médiakonvergencia esetében látható ugyanis, hogy a közelmúltban olyan jelenségek csatolódtak össze a meglévő digitális szupermédiummal, amelyek nem médiumok, vagy ha azok, akkor nem tartható a régebbi médiafogalom. Éppen ezért az a kérdés viszont, hogy mi egy médium, kinyílik a médiaelméleten túlra is, sőt odáig is el lehetne menni, hogy a médiumot viszonyfogalomként határozzuk meg, mely mindig csak egy csatolási rendszeren belül, vagy valamilyen hálózatban érvényes, nem pedig előre adott entitás. A könyv mindenekelőtt Friedrich Kittler médiumfogalmával operál (jelek tárolására, átvitelére és feldolgozására szolgáló adatkezelési kultúrtechnika), és megmarad azoknál a sztereotípiáknál vagy kérdéseknél, melyekre a Kittler-recepció egy jelentős része épül. A könyv sok részletet érint és dolgoz fel ezzel kapcsolatban, viszont nem tárgyal olyanokat, melyek a hivatkozott összefüggésnél jóval kifejtettebbek vagy más szempontból esetleg érdekeseek lehetnek volna, például Kittler műelemzéseit, melyeket a líráról szóló részekhez lehetett volna felhasználni. (Ez nem feltétlenül baj, a kontextusépítés szabályai ezt lehetővé teszik.)

Fentebb – a fizikai és a szimbolikus mentén – utaltam egy csapdahelyzetre, melyet nagyon nehéz elkerülni. Irodalomról, művészetről lévén szó nem könnyű olyan elemzési stratégiát kidolgozni, amely eltekint a jelölő és a jelölt viszonyától, illetve nem hivatkozik az értelemre. A Hajas Tiborról, a Juhász R. Józsefről és a Németh Zoltánról szóló fejezetekben (lényegében ez a három életmű jelöli ki a könyv témacentrumait) a szövegek körülhatárolásakor megfigyelhető, hogy a szerző igen sok

olyan mozzanatot idéz fel az adott korpuszok fogadtatásából, mely előfeltételezi a szóban forgó jelenségeket. Hajas kapcsán például a megközelítés részét képezi valamilyen előzetes pozícióban lévő szakrális értelem közvetítése, mely a jelölt pozíciójában lenne. Bár több ehhez hasonló pont akad a gondolatmenetben, a szerző érdeklődése elsősorban a médiumhasználatra és a médiumok működésére irányul, így számos ponton sikerül elkerülnie a transzcendáló olvasatot. A könyv legsikerültebb részei éppen azok, ahol az értelemképződés feltételrendszere válik világossá, anélkül, hogy bármilyen értelmet is előfeltételeznénk, vagy célként tételeznénk. Ugyanígy ezek a mozzanatok tanúskodnak arról is, hogy a szerzőnek sikerült elsajátítania a kittleri gondolkodásmód előfeltevéseit (például az irodalom híradástechnikai jellege jól kidomborodik az alkalmazás során).

Egy másik fogas kérdés a könyvben test és médium viszonyára vonatkozik. Kittler a testet kizárja a médiumok közül (pl. azért, mert nem nyerhető belőle vissza információ), míg a performerek legtöbbje, így Hajas is, a testet médiumként értelmezi. A Hajas-szlogen – véleményem szerint – úgy is érthető, hogy a test azért „a legmegbízhatóbb médium”, mert a többi megbízhatatlan. Így ahhoz a képlethez jutunk, hogy a művész rá van utalva egy vagy több megbízhatatlan médium használatára, vagyis a küldött jelek nem alakíthatók át egyértelmű üzenetté. Másrészt a test kódolása és anyagi hordozóként való felhasználása valóban elvezethet a technikailag mechanizált testhez, de ebben az esetben számolni kell a jelenséggel, ami éppen a testetlenítéshez vezet, és visszamutat a technikai médiumok előtti médiumhasználatra. Ugyanakkor az újabb testelméletek közül néhány a testet médiumnak tekinti, mint például N. Kathrine Hayles, aki szerint egy ún. kibernetikai mozzanat következtében a test alkalmassá válik az információ feldolgozására, tárolására és továbbítására. (Az információ ebben a megközelítésben anyagtalan mintázat.)

Mivel Hayles a kémia felől tekint bizonyos folyamatokra, tovább is mehetünk. Ha a testet nem tekintjük egységesnek, azzal szembesülhetünk, hogy több archíválási és jelátalakítási rendszerrel is rendelkezik (pl. agy, immunrendszer, DNS), ily módon maga is képes ellátni mediális funkciókat. Mindenesetre a könyvben felvázolt Kittler–Hajas-ellentétet nem feltétlenül kell visszatérni, máshonnan nézve a paradoxon feloldható. Vagy egyszerűbben úgy is fogalmazhatunk, hogy a kittleri médiumfogalommal a Hajas-állítás nincs összhangban, de nem is kell összeegyeztetni azzal, mert más médiakritériumoknak viszont megfelelhet. (Ha pedig abból indulunk ki, hogy az adott performanszban a test milyen médiumot helyettesít vagy szimulál, akkor a kérdés átalakítható a médiumcsatolás irányába. Mindez a fent jelzett viszonyfoglalom mellett szólhat.)

A könyv továbbá hozzáférhetővé teszi, hogy milyen dilemmákkal szembesül az, aki – komolyan véve Kittler szavait – ténylegesen az adatfeldolgozó gépek történetének részeként kísérel meg irodalomtörténetet írni. Az eredmény valószínűleg nem a szó szoros értelemben vett irodalom története lesz pusztán (a monomediális munkáknak egy ideje minimális a hatékonysága), hanem egy olyan technika- és információ-történet, amelyben az irodalom a technikai (és ipari) közegek részeként, azok függvényében jelenik meg. Mindez arra készítheti a jövő irodalomtörténeteseit, hogy ne csak nyelvi közlésként vagy szöveggként képzeljék el tárgyukat, és

ne csak az írással foglalkozzanak. Ugyanis minden irodalmi alkotás elhelyezhető a kultúrtechnikai médiumok összefonódó rendszerében. A könyv innen nézve feltétlenül célba talál.